

Анотація

Сафончик О. И. Некоторые вопросы правового регулирования правоотношений «фактического брака» относительно взаимного содержания. — Статья.

К числу имущественных правоотношений, возникающих между мужчиной и женщиной, которых связывали отношения фактического брака, кроме вещных, относятся также обязательственные правоотношения по взаимному содержанию друг друга. В случае, если мужчина и женщина, не состоявшие в браке между собой, длительное время проживали одной семьей, то ставший нетрудоспособным в период совместного проживания один из них имеет право на содержание на тех же условиях, которыми определяется право на содержание после расторжения брака. При этом возможно как законное, так и договорное регулирование имущественных отношений фактических супругов по взаимному содержанию.

Ключевые слова: фактические брачные отношения, имущественные отношения супругов, алименты, брак.

Summary

Safonchik O. Some Questions of Legal Regulation of Actual Marriage Relationship for Mutual Support. — Article.

Among the property relations arisen between a man and a woman, who are tied for the actual marriage, except in rem, are also the legal relationship of obligations by mutual content of each other. If a man and woman not married to each other for a long time lived as a family, then became disabled during the period of cohabitation, one of them is entitled to maintenance under the same conditions that determine the right to maintenance after divorce. This may be both legal and contractual regulation of property relations of actual spouses by mutual content.

Keywords: de facto marital relationship, property relations of spouses, alimony, marriage.

УДК 347.627.2(477|430|44|73).001.36

К. М. Глиняна

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Аналіз проблем розлучення, змісту та особливостей права на розлучення на сучасному етапі розвитку правової системи в Україні є вельми актуальним завданням, яке набуває особливої значущості у світлі інтеграції України до Євросоюзу і відповідної адаптації цивільного та сімейного законодавства України до законодавства європейських країн.

Так, новелою Сімейного кодексу України є режим окремого проживання. Режим окремого проживання може бути встановлений судом за заявою одного з подружжя або їх обох у випадку неможливості або небажання дружини та (або) чоловіка проживати спільно (ст. 119 СК України). Встановлення режиму окремого проживання не припиняє прав і обов'язків подружжя, встановлених Сімейним кодексом України, які дружина і чоловік мали до встановлення зазначеного режиму, а також прав і обов'язків, встановлених шлюбним договором. Проблема розлучення, а особливо правове регулювання режиму окремого проживання сьогодні привертає увагу багатьох дослідників. Серед останніх

розробок українських дослідників у зазначеному напрямі слід назвати статті О. М. Калітенко [1, 8], А. Кидалової [2], Я. М. Шевченко [3], П. І. Шевчук [4] та ін.

Взагалі в СК України вперше фігурує поняття «режим окремого проживання подружжя». Схоже поняття «окреме проживання подружжя при фактичному припиненні шлюбу» було у КпШС УРСР. Таке проживання розглядалося судом як виняткова підстава для визнання майна, нажитого за час шлюбу, але під час окремого проживання подружжя при його фактичному припиненні, власністю кожного з подружжя.

Думається, існування цього інституту є виправданим з таких підстав. Якщо між подружжям є тимчасовий розлад, склалися напружені стосунки, то їхнє окреме тимчасове проживання надасть можливості замислитися над деякими моментами їх сімейного життя, поміркувати наодинці, проаналізувати свою поведінку у сім'ї, дійти висновків про можливість подальшого проживання однією сім'єю чи, можливо, ставити питання про розірвання шлюбу.

При аналізові режиму окремого проживання необхідно зазначити, що аналогічні правові конструкції існують також в законодавствах інших держав. Так, цей інститут передбачений у сімейному законодавстві США, де він має назву «узаконене роздільне проживання» [5, 433]. У назві цього інституту вжито слово «узаконене» тому, що положення про таке проживання закріплено у законі, крім того, воно повинно бути встановлене у певному порядку — на підставі судового рішення. Сутність його полягає в тому, що роздільне проживання подружжя може наступати перед поданням заяви про розірвання шлюбу до суду або на час між поданням заяви і розглядом питання про розлучення, але такий режим проживання у будь-якому випадку не впливає на права дітей, тобто обидві сторони протягом цього періоду відповідають за утримання та надання матеріальної допомоги дітям. Подружжя обирає законне роздільне проживання як засіб перевірки можливості їх подальшого спільного проживання та доцільності розірвання шлюбу. У США є подружні пари, які бажають залишитися одруженими, але жити постійно окремо.

Про встановлення роздільного проживання суд видає ордер, який містить зазначення умов роздільного проживання, включаючи питання про майно та дітей. Однак у цей проміжок часу подружжя не може реєструвати інший шлюб, оскільки потрібно розірвати шлюб за окремою процедурою. Вартість судочинства у США є досить високою. Особи, коли вони звертаються до суду за встановленням режиму роздільного проживання, повинні оплатити судовий збір, а потім, коли дійдуть висновку про розірвання шлюбу, знову потрібно звертатися до суду та оплачувати судовий збір. Хоча в Україні має місце аналогічне положення щодо встановлення судом режиму окремого проживання та розірвання шлюбу між подружжям, це різні справи та за їх розгляд сплачується також окремо державне мито, але в Україні це помірні витрати. І все ж таки адвокати України радять встановлювати такий режим, бо основною метою держави є збереження сім'ї, і такий режим є випробувальним кроком для подружжя. У США адвокати радять укладати «формальну згоду на роздільне

проживання», суд до цього не повинен залучатися. Думається, під такою згодою, мабуть, розуміють просту письмову форму угоди між подружжям про їх роздільне проживання.

За Цивільним уложенням Німеччини [6, 381, 382] передбачено норми, в яких йдеться про можливість проживання подружжя окремо, тому встановлення режиму окремого проживання подружжя є недоцільним. Цим актом регламентуються обов'язки подружжя з утримання при роздільному проживанні (§ 1361), розподіл предметів домашнього вжитку при роздільному проживанні (§ 1361a), надання подружнього житла при роздільному проживанні (§ 1361b). Щодо законодавства України, то у ч. 1 ст. 120 СК йдеться тільки про те, що встановлення режиму окремого проживання не припиняє прав та обов'язків подружжя, які встановлено СК і які дружина та чоловік мали до встановлення цього режиму, а також прав та обов'язків, які встановлено шлюбним договором. Тобто це положення є загальним та відсилає до норм СК, які регламентують права та обов'язки подружжя як майнового, так і немайнового характеру.

Доцільно навести деякі положення норм Цивільного Уложення Німеччини, оскільки заслуговує на увагу регламентація відносин між подружжям, яке проживає окремо, щодо тих наслідків, які вони зумовлюють. Наприклад, якщо подружжя проживає окремо, то один із подружжя має право вимагати від іншого надання утримання, яке відповідає умовам життя, доходам та майновому стану подружжя. Щодо витрат, які повинен нести один із подружжя щодо іншого у випадку отримання останнім тілесних ушкоджень чи завдання шкоди здоров'ю, то їх розмір не повинен бути меншим, ніж той, що встановлено для соціального страхування.

Якщо у провадженні суду є справа про розірвання шлюбу між подружжям, яке проживає окремо, то з початком слухання продовжується утримання одного із них і відраховуються витрати на відповідне страхування по старості, а також на випадок втрати професійної та загальної працездатності. Одному із подружжя, який не має самостійного доходу, може бути вказано на необхідність заробляти на своє утримання самостійно, якщо цього можна від нього вимагати відповідно до умов його життя, особливо щодо трудової діяльності його у минулому, з урахуванням тривалості шлюбу та економічних (матеріальних) умов життя подружжя. Можуть також мати місце вимоги про зменшення розміру утримання згідно з принципом справедливості, зокрема підстави для такого зменшення передбачено законом (§ 1579 кн. 4 Укладення). Таке утримання надається шляхом грошової ренти, яка виплачується авансом кожного місяця. Зобов'язана особа виплачує ренту за місяць у повному розмірі також і у тому випадку, коли правомочна особа протягом цього місяця помре. Якщо подружжя проживає окремо, то кожний із них вправі вимагати належні йому предмети домашнього вжитку від іншого з подружжя. Останній зобов'язаний надати у користування іншого з подружжя предмети, оскільки вони потрібні особі для ведення окремого господарства, і їх передача має відповідати уявленню про справедливість.

Якщо подружжя не може дійти згоди щодо умов користування таким майном, то це питання вирішується у судовому порядку. Суд повинен встановити відповідну плату за користування предметами домашнього вжитку. Якщо подружжя проживає окремо або один із них хоче проживати окремо, то кожний із них може вимагати, щоб інший надав йому «подружнє житло» чи частину його в особисте користування, якщо це необхідно для усунення серйозних конфліктів. Якщо ж одному із подружжя особисто чи спільно з третіми особами належить право власності, спадкові права забудови чи узурфрукт на земельну ділянку, на якій розташовано подружнє житло, то цю обставину необхідно враховувати особливо. Це ж положення діє щодо права власності на квартиру, права тривалого користування житловою площею і речового права на житлове приміщення.

Якщо один із подружжя зобов'язаний надати іншому подружнє житло чи його частину у його особисте користування, то він вправі вимагати від останнього плату за користування у розмірі, який відповідатиме принципів справедливості. На користь кредиторів чоловіка та дружини необхідно вважати, що рухомі речі, які є у користуванні одного чи обох із подружжя, належать боржникові. Це положення не діє, якщо подружжя проживає окремо і речі є у користуванні одного із подружжя, який не є боржником. Цінні папери на пред'явника та ордерні цінні папери, на яких має місце «бланковий передаточний напис», прирівнюються до рухомих речей.

Щодо речей, які придбано для особистого користування одного із подружжя, то у відносинах подружжя між собою та в їх відносинах з кредиторами необхідно вважати, що речі належать тому із подружжя, для чого користування їх придбано.

Досить цікавим в аспекті досліджуваного питання є положення Нового Цивільного процесуального кодексу Франції [7, 270, 285, 286]. Процедуру розгляду справ про встановлення режиму роздільного проживання подружжя закріплено у гл. V «Розірвання шлюбу і встановлення режиму роздільного проживання подружжя», Книги III «Положення, які стосуються окремих категорій справ». У ст. 1076 цього Кодексу йдеться про те, що один із подружжя, який пред'явив позов про розірвання шлюбу, може на будь-якій стадії справи, враховуючи апеляційну інстанцію, замінити його на позов про встановлення режиму роздільного проживання. Зворотна ж заміна не допускається. Тобто можна дійти висновку, що у Франції встановлення такого режиму розцінюється також як спосіб збереження сім'ї, перевірки доцільності розірвання шлюбу. Після постановлення рішення про встановлення режиму роздільного проживання виписка із резолютивної частини судового рішення підлягає виконанню. Вона направляється у певні органи, які на її підставі вносять відомості про встановлення режиму роздільного проживання до акта про реєстрацію шлюбу та до акта про народження кожного із подружжя.

Крім того, за ЦПК Франції передбачається процедура розгляду справ про встановлення не тільки режиму роздільного проживання подружжя, а й роздільного режиму майна подружжя у судовому порядку. Позов про встановлен-

ня такого режиму направляється в суд вищої інстанції за місцем постійного перебування сім'ї. З такого позову робиться виписка, за ст. 1292 ЦПК Франції, яку адвокат позивача передає у секретаріат канцелярії судів великої інстанції, в окрузі якої народився кожний із подружжя, для збереження в реєстрі даних про зміну у правовому становищі фізичних осіб, а також для надання їй публічності шляхом внесення відомостей до акта про реєстрацію шлюбу, а також до акта про народження кожного із подружжя, про встановлення режиму роздільного проживання подружжя. Таку виписку із позову може бути опубліковано у газеті, яка розповсюджується в окрузі суду, який розглядав справу. Рішення по цій справі постановляється не раніше місячного терміну після здійснення запису.

Щодо процедури розгляду такої категорії справ, як встановлення режиму роздільного проживання подружжя, то вона здійснюється за правилами, які передбачено для розгляду справ про розірвання шлюбу. Якщо після встановлення такого режиму подружжя дійшло висновку, що сім'ю доцільно зберегти, вони звертаються із заявою про поновлення спільного проживання. У ст. 1140 згаданого Кодексу йдеться про поновлення спільного проживання, але конкретно не зазначено, що саме суд вирішує це питання. Думається, якщо це положення закріплено у ЦПК Франції, то це повноваження суду. Далі у ч. 1 зазначено, що заява про поновлення спільного проживання заноситься на поля акта про реєстрацію шлюбу, а також акта про народження кожного із подружжя. Такий самий запис робиться за ініціативою нотаріуса, який склав акт про поновлення подружжям спільного проживання (ч. 2 ст. 1140 ЦПК Франції). Тобто на відміну від України, де за ч. 2 ст. 119 СК режим окремого проживання припиняється у разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного із подружжя, у Франції встановлення режиму спільного проживання подружжя може здійснюватися через суд або нотаріуса, шляхом складання акта про поновлення подружжям спільного проживання. Зазначені положення ЦПК Франції дають змогу говорити, що положення нового ЦПК Франції порівняно із законодавством України є більш виваженим. У Франції режим роздільного проживання встановлюється судом, поновлюється — також судом або нотаріусом. В Україні також немає перешкод до цього, і тому таке положення закону Франції заслуговує на увагу та має бути імplementовано у СК України та законодавство про нотаріат. Перш за все, нотаріуса наділено повноваженнями перевірити таке волевиявлення сторін, чи не суперечить воно їх інтересам та закону, а також він може посвідчити офіційно таку згоду на поновлення режиму спільного проживання подружжя.

У ч. 2 ст. 119 СК визначено, що режим окремого проживання подружжя припиняється у разі поновлення сімейних відносин, однак не йдеться про механізми фіксації поновлення сімейних відносин та орган, який здійснює таку фіксацію, тому це положення є декларативним. Оформлення або фіксація поновлення режиму спільного проживання подружжям є доволі важливим, а тому його здійснення у нотаріуса є офіційним доказом того, що таке поновлення мало місце. Це питання можна вирішити шляхом вчинення таких нотарі-

альних дій: засвідчення справжності підпису на спільній заяві (згоді) подружжя про поновлення сімейних відносин або поновлення режиму спільного проживання.

Якщо між подружжям, яке встановило режим окремого проживання, було до цього посвідчено шлюбний договір, то він на період встановлення такого режиму має, як правило, зупиняти свою дію. Це положення також не відображено у законодавстві про нотаріат та СК. Оскільки шлюбний договір посвідчується у нотаріальному порядку, то й у нотаріальному порядку потрібно зупинити його дію на строк встановлення режиму окремого проживання подружжя, тобто до моменту припинення режиму окремого проживання (поновлення спільного проживання подружжя). Про це на підставі рішення суду має бути зроблено відмітку у реєстрі вчинюваних нотаріальних дій, на копії шлюбного договору, який зберігається у нотаріуса, та на примірниках оригіналів договорів кожного із подружжя. У цьому аспекті слід підтримати пропозицію щодо введення Єдиного електронного реєстру шлюбних договорів, їх припинення, відновлення, внесення до них змін, розірвання та анулювання [8, 252–260]. Усі ці зміни вноситимуться до Єдиного реєстру, адже ці відомості мають істотне значення при вирішенні питань, які пов'язані з поділом майна подружжя як за життя, так і після смерті одного із них тощо.

Якщо подружжя у період роздільного проживання набуло майно окремо чи у кожного з них з'явилися нові права та обов'язки, усі ці обставини за їх спільною згодою можуть бути відображені у шлюбному договорі, що оформляється шляхом внесення змін, наприклад, про зміну правового режиму майна, що набуто в період роздільного проживання.

У ч. 3 ст. 234 ЦПК України йдеться тільки про встановлення режиму окремого проживання подружжя і нічого не зазначено про припинення такого режиму. З аналізу ч. 2 ст. 119 СК можна дійти висновку, що такий режим може бути припинено за рішенням суду на підставі заяви одного із подружжя (або їх обох).

Це питання розглядалося вище, але у контексті аналізу ЦПК Франції доцільно все ж таки більш детально зупинитися на можливості відновлення режиму спільного проживання подружжя, іншими словами, припинення режиму окремого проживання подружжя, та розглянути усі можливі варіанти вирішення справ про таке поновлення.

Зокрема, якщо обоє з подружжя бажають припинити такий режим, то думається, вони спільно можуть звернутися до нотаріуса, оскільки таке питання є безспірним. Однак, якщо нотаріус при перевірці такого волевиявлення встановить, що воно суперечить інтересам сторін або третіх осіб чи законодавству, він відмовить їм у вчиненні такої нотаріальної дії.

Необхідно зазначити, що у ст. 119 СК не вказується строк, тобто на який проміжок часу (мінімальний та максимальний) може встановлюватися режим окремого проживання подружжя, чи він є безстроковим та припиняється у разі відновлення сімейних відносин. Певна річ, що режим окремого проживання може бути строковим, пов'язаним з тривалим відрядженням, або може при-

пинятися з настанням певної події, наприклад, одужанням чи народженням дитини тощо.

Якщо один із подружжя хоче відновити режим спільного проживання, а інший проти цього (наприклад, до моменту закінчення строку, на який його встановлено, залишився певний проміжок часу), а для такого відновлення є поважні причини, то один із подружжя може пред'явити позов до іншого про припинення режиму окремого проживання та поновлення спільного проживання.

Якщо ж один із подружжя хоче припинити режим окремого проживання та поновити спільне проживання, але не знає з цього приводу думку іншого або інший не заперечує, але хоче, щоб факт поновлення їх спільного проживання був офіційно підтверджений актом суду, то така справа є підвідомчою суду. Наприклад, під час окремого проживання ним (нею) придбавалося майно, за яким вона (він) хоче закріпити статус особистої (приватної) власності. Це питання може вирішуватися в окремому провадженні шляхом подання заяви одним із подружжя. Якщо ж під час розгляду цієї справи виникне спір про право суб'єктивне, суддя може на підставі ч. 6 ст. 235 нового ЦПК залишити заяву без розгляду та роз'яснити заінтересованим особам їх право на звернення до суду з позовом у порядку позовного провадження.

Щодо процедури розгляду справ про встановлення режиму роздільного проживання подружжя у порядку позовного провадження, то тут має місце загальна територіальна підсудність (ст. 109 нового ЦПК) — за місцем проживання особи, до якої пред'явлено позов, тобто за місцем проживання відповідача.

За ст. 1070 нового ЦПК Франції такий позов може пред'являтися до суду:

- за місцем постійного перебування сім'ї;
- якщо місця постійного перебування подружжя є різними, то заява пред'являється за місцем постійного перебування того з них, з ким проживають неповнолітні діти;
- в інших випадках — за місцем постійного перебування одного із подружжя, який не був ініціатором позову.

Якщо ж заява подається подружжям разом, то компетентним судом, залежно від вибору подружжя, є суд за місцем постійного перебування того чи іншого із подружжя. Це положення за аналогією може бути імплементовано у новий ЦПК України, коли йдеться про подання подружжям заяви у порядку окремого провадження про встановлення режиму окремого проживання або його припинення.

Як було зазначено вище, за ЦПК Франції під час розгляду справи про розірвання шлюбу на будь-якій стадії процесу позивач може замінити цей позов на встановлення режиму окремого проживання. Така позовна заява готується до судового розгляду та розглядається за правилами позовного провадження. Аналіз норм ЦПК Франції свідчить, що якщо подружжя після закінчення встановленого режиму роздільного проживання вирішило все ж таки розірвати шлюб, то заява про розірвання шлюбу розглядається у порядку позовного провадження, але при цьому обов'язково повинен мати місце остаточний про-

ект угоди про наслідки розірвання шлюбу, який підписується обома сторонами та їх адвокатами. Якщо є підстави, то суддя затверджує таку угоду та виносить рішення про розірвання шлюбу.

Таким чином, в цілому введення означених категорій, запозичених із законодавства деяких зарубіжних країн до законодавства України, може оцінюватися позитивно і надасть можливих позитивних змін до чинного законодавства у цьому аспекті.

Література

1. Калітенко О. М. Окремі новели з питань припинення шлюбу (за новим СК України) // Актуальні проблеми держави і права. — О., 2003. — Вип. 17. — С. 8.
2. Кидалова А. Особливості правового регулювання розірвання шлюбу між подружжям, яке має неповнолітніх дітей // Право України. 2000. № 2.
3. Шевченко Я. М. Проблеми правового регулювання сімейних відносин // Укр. право. — 1998. — № 1.
4. Шевчук П. І. Правове регулювання реєстрації та розірвання шлюбу з участю іноземного елемента // Вісник Верховного Суду України. 2003. № 4, лип. серп.
5. Берихем В. Вступ до права та правової системи США. К. : Україна, 1999.
6. Семейное право. Германское право. Четвертая книга. Ч. I. Гражданское уложение. — М. : Междунар. центр финансово-экон. развития, 1996.
7. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции / пер. с фр. В. Захватаева. — К. : Истина, 2004.
8. Фурса С. Я. Нотариальный процес. Теоретичні основи : монографія / С. Я. Фурса. К. : Істина, 2003.

Анотація

Глиняна К. М. Порівняльно-правова характеристика режиму окремого проживання подружжя за законодавством України та деяких зарубіжних країн. Стаття.

Стаття присвячена порівняльно-правовому аналізу режиму окремого проживання подружжя, порядку та наслідкам його встановлення у законодавстві США, Німеччини та Франції та законодавстві України. Визначаються особливості правового регулювання режиму окремого проживання подружжя за СК України та законодавством деяких зарубіжних країн.

Ключові слова: правове регулювання, режим окремого проживання, сімейні відносини, подружжя, шлюб, розірвання шлюбу, підстави, правові наслідки.

Аннотация

Глиняная К. М. Сравнительно-правовая характеристика режима раздельного проживания супругов по законодательству Украины и некоторых зарубежных стран. — Статья.

Статья посвящена сравнительно-правовому анализу режима раздельного проживания супругов, порядка и последствиям его установления по законодательству США, Германии, Франции и законодательству Украины. Определяются особенности правового регулирования режима раздельного проживания супругов по СК Украины, а также законодательству некоторых зарубежных стран.

Ключевые слова: правовое регулирование, режим раздельного проживания, семейные правоотношения, супруги, брак, расторжение брака, основания, правовые последствия.

Summary

Glinyana K. Comparison Analysis of a Legal Separation under Legislation of Ukraine and Some Foreign Countries. — Article.

The article deals with the comparison analysis of a legal separation in USA, Germany, France and Ukraine. It is given general characteristic of a regulation of a legal separation in the Family Code of Ukraine and some foreign countries.

Ключевые слова: legal regulation, legal separation, family relationship, marrieds, marriage, dissolution of marriage, legal consequences.